

## ZARDUSHTIYLIKDA EZGULIK VA YOVUZLIK DUALIZMI FALSAFASI

**Yuldashev Dilshodjon**

**Xalqaro Islomshunoslik akademiyasi magistranti**

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21404855>

### Annotatsiya

Mazkur ilmiy maqolada zardushtiylik ta'limotining asosiy falsafiy g'oyalaridan biri bo'lgan ezgulik va yovuzlik dualizmi har tomonlama ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda qadimgi sharq tafakkurida shakllangan dualistik dunyoqarashning paydo bo'lish omillari, uning diniy va falsafiy mazmuni hamda insonning axloqiy kamolotidagi o'rni yoritilgan. Asosiy e'tibor "Avesto" manbalarida bayon etilgan ezgulik va yovuzlik kuchlari o'rtasidagi qarama-qarshilikning mohiyatini ochib berishga qaratilgan.

Tadqiqot davomida Axura Mazda va Angra Mainyu timsollari orqali olamning yaratilishi, borliqning tuzilishi hamda insonning hayotdagi vazifasi haqida ilgari surilgan qarashlar tahlil qilinadi. Mazkur timsollar shunchaki mifologik obrazlar emas, balki qadimgi insonning borliq, axloq va adolat haqidagi falsafiy mushohadalarini ifodalovchi ramziy tushunchalar sifatida baholanadi. Shu bilan birga, insonning ezgulikni tanlash erkinligi, uning shaxsiy mas'uliyati va jamiyat taraqqiyotidagi o'rni zardushtiylik falsafasi nuqtai nazaridan izohlanadi.

Maqolada zardushtiylikdagi dualizm g'oyasi faqat diniy ta'limot doirasida emas, balki ma'naviy-axloqiy tizim sifatida ham ko'rib chiqiladi. Ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal tamoyillarining inson shaxsini tarbiyalashdagi ahamiyati, ularning ijtimoiy munosabatlarni tartibga solishdagi o'rni ham ilmiy jihatdan asoslanadi. Shuningdek, ushbu tamoyillarning bugungi globallashuv sharoitida ham o'z dolzarbligini saqlab qolayotganligi misollar orqali ko'rsatib beriladi.

Tadqiqot natijasida zardushtiylikdagi ezgulik va yovuzlik dualizmi insoniyat tafakkurining muhim falsafiy yutuqlaridan biri ekani, uning axloqiy qadriyatlar tizimini shakllantirishdagi o'rni hamda keyingi diniy-falsafiy ta'limotlarga ko'rsatgan ta'siri ilmiy manbalar asosida yoritiladi. Mazkur tadqiqot zardushtiylik falsafasini zamonaviy ilmiy qarashlar asosida qayta baholash va uning ma'naviy meros sifatidagi ahamiyatini ochib berishga xizmat qiladi.

**Kalit so'zlar:** Zardushtiylik, Avesto, Axura Mazda, Angra Mainyu, dualizm, ezgulik, yovuzlik, diniy falsafa, qadimgi Sharq, axloq, erkin iroda, ma'naviyat, borliq, diniy tafakkur, falsafiy qarashlar.

### Kirish

Insoniyat taraqqiyoti davomida yaxshilik va yomonlik, adolat va zulm, ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi munosabatlarni anglashga bo'lgan intilish falsafaning eng qadimiy va dolzarb masalalaridan biri bo'lib kelgan. Turli davrlarda yashagan xalqlar ushbu masalani o'zlarining diniy e'tiqodlari, madaniy qadriyatlari hamda hayotiy tajribalari asosida turlicha izohlashga harakat qilganlar. Ana shunday qadimiy diniy-falsafiy tizimlardan biri bo'lgan zardushtiylik insonning ma'naviy kamoloti va jamiyat taraqqiyotini ezgulik hamda yovuzlik o'rtasidagi doimiy kurash orqali tushuntirib beradi. Mazkur ta'limot insonni faqat diniy e'tiqod egasi sifatida emas, balki ezgulik yo'lida ongli tanlov qiluvchi va o'z amallari uchun mas'ul bo'lgan mavjudot sifatida talqin etadi. Zardushtiylik dunyodagi eng qadimgi yakkaxudolik unsurlarini o'zida mujassamlashtirgan dinlardan biri sifatida ilmiy adabiyotlarda alohida e'tirof etiladi. Uning shakllanishi Markaziy Osiyo va qadimgi Eron hududlari bilan chambarchas bog'liq bo'lib, mazkur ta'limot uzoq tarixiy taraqqiyot jarayonida mintaqa xalqlarining ma'naviy hayoti, urf-odatlar va dunyoqarashiga

sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Zardusht nomi bilan bog'liq bo'lgan ushbu ta'limotning asosiy manbasi hisoblangan "Avesto" nafaqat diniy kitob, balki qadimgi jamiyatning falsafiy, axloqiy, huquqiy va madaniy qarashlarini o'zida mujassamlashtirgan noyob yozma yodgorlik sifatida ham katta ilmiy ahamiyatga ega. Zardushtiylik falsafasining markaziy g'oyalari biri dualizm hisoblanadi. Dualizm tushunchasi mazkur ta'limotda borliqning ikki qarama-qarshi asos — ezgulik va yovuzlikning o'zaro kurashi orqali rivojlanishini anglatadi. Ushbu qarashga ko'ra, olam tasodifiy hodisalar yig'indisi emas, balki ma'lum qonuniyatlarga asoslangan murakkab tizim bo'lib, unda har bir voqea va hodisa ezgulik hamda yovuzlik kuchlarining o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladi. Ezgulikning oliy timsoli Axura Mazda bo'lsa, yovuzlik Angra Mainyu timsolida ifodalanadi. Biroq bu qarama-qarshilik mutlaq teng kuchlar kurashi emas, balki yakunda ezgulikning g'alabasiga ishonch bilan yakunlanadigan ma'naviy jarayon sifatida talqin etiladi. Mazkur dualistik qarashlar insonning kundalik hayotiga ham bevosita tatbiq etiladi. Zardushtiylik ta'limotida har bir inson har kuni ezgulik va yovuzlik o'rtasida tanlov qiladi. Ushbu tanlov faqat diniy marosimlar bilan emas, balki insonning fikrlashi, nutqi va amaliy faoliyati orqali namoyon bo'ladi. Shu sababli "ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal" tamoyili zardushtiylik axloqining asosiy mezonini hisoblanadi. Insonning jamiyatdagi obro'si, uning ma'naviy kamoloti va oxiratdagi taqdiri aynan mana shu tamoyillarga qay darajada amal qilganiga bog'liq deb qaraladi. Qadimgi Sharq falsafasi tarixini o'rganishda zardushtiylikning o'rni beqiyosdir. Chunki ushbu ta'limot keyinchalik shakllangan ko'plab diniy va falsafiy oqimlarning rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ayrim tadqiqotchilar ezgulik va yovuzlik haqidagi tasavvurlar yahudiylik, nasroniylik hamda boshqa diniy an'analarda uchraydigan ayrim g'oyalar bilan ma'lum darajada mushtarak ekanligini qayd etadilar. Shu bilan birga, zardushtiylikdagi dualizm o'zining mustaqil falsafiy tizimi, axloqiy tamoyillari hamda inson erkinligiga bergan alohida e'tibori bilan boshqa ta'limotlardan ajralib turadi. Bugungi kunda insoniyat ekologik muammolar, axloqiy inqiroz, zo'ravonlik, diniy ekstremizm, ma'naviy qadriyatlarning zaiflashuvi kabi murakkab jarayonlarni boshdan kechirmoqda. Bunday sharoitda qadimgi diniy-falsafiy merosni zamonaviy ilmiy yondashuv asosida o'rganish nafaqat tarixiy, balki amaliy ahamiyatga ham ega. Zardushtiylikdagi ezgulik va yovuzlik dualizmi insonni mas'uliyatli yashashga, tabiatni asrashga, adolatni qaror toptirishga va ma'naviy barkamollikka intilishga

Ko'pgina zamonaviy tadqiqotchilar zardushtiylikdagi dualizmni mutlaq qarama-qarshilik emas, balki axloqiy tanlov falsafasi sifatida baholaydilar. Chunki mazkur ta'limot insonni yovuzlikka mahkum mavjudot deb hisoblamaydi. Aksincha, har bir shaxs o'zining aql-zakovati, irodasi va ezgu amallari orqali yovuzlikni yengishi mumkinligi ta'kidlanadi. Shu jihatdan zardushtiylik pessimist emas, balki optimistik dunyoqarashni ilgari suradi. Unda ezgulikning yakuniy g'alabasi muqarrar hodisa sifatida tasvirlanadi. Axura Mazda va Angra Mainyu timsollari bugungi kunda ham o'z ramziy ahamiyatini yo'qotmagan. Zamonaviy jamiyatda halollik va korrupsiya, tinchlik va urush, bag'rikenglik va murosasizlik, ekologik mas'uliyat va tabiatga beparvolik o'rtasidagi qarama-qarshiliklar mazkur obrazlarning yangi tarixiy sharoitdagi ifodasi sifatida talqin qilinishi mumkin. Bu esa zardushtiylik falsafasining umuminsoniy mazmun kasb etganini va uning g'oyalari faqat qadimgi davr bilan cheklanib qolmaganligini ko'rsatadi. Shunday qilib, Axura Mazda va Angra Mainyu obrazlari zardushtiylik falsafasining g'oyaviy asosini tashkil etuvchi muhim tushunchalardir. Ular orqali insonning ma'naviy dunyosi, axloqiy tanlovi va jamiyat taraqqiyotining asosiy qonuniyatlari izohlanadi. Mazkur obrazlarning falsafiy tahlili shuni ko'rsatadiki, zardushtiylik insonni ezgulik yo'lida ongli ravishda harakat qilishga, haqiqat va adolatni himoya etishga hamda yovuzlikning har qanday ko'rinishiga qarshi kurashishga da'vat etuvchi mukammal axloqiy tizimni yaratgan.

Zardushtiylik ta'limoti faqat insonning shaxsiy e'tiqodi yoki diniy marosimlari bilan cheklanib qolmay, balki jamiyatning ijtimoiy tuzilishi, davlat boshqaruvi va huquqiy munosabatlariga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ushbu ta'limotda ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi qarama-qarshilik shaxsning ichki dunyosigina emas, balki jamiyat hayotining barcha jabhalarida namoyon bo'ladigan hodisa sifatida talqin etiladi. Shu sababli zardushtiylikda adolatli jamiyat qurish ezgulikning g'alabasini ta'minlashning muhim sharti hisoblangan. Qadimgi Eron va Markaziy Osiyo hududlarida shakllangan siyosiy qarashlarda hukmdorning asosiy vazifasi Axura Mazda tomonidan belgilangan tartibni saqlash, xalq farovonligini ta'minlash va adolatni qaror toptirishdan iborat deb tushunilgan. Hukmdor o'z hokimiyatini shaxsiy manfaatlari uchun emas, balki jamiyat tinchligi va taraqqiyoti yo'lida amalga oshirishi kerakligi ta'kidlangan. Agar hukmdor adolatdan cheksa, yolg'on va zo'ravonlikka yo'l qo'ysa, u yovuzlik kuchlariga xizmat qilayotgan shaxs sifatida baholangan. Zardushtiylik falsafasida davlatning barqarorligi jamiyat a'zolarining axloqiy pokligi bilan chambarchas bog'langan. Chunki halol insonlardan tashkil topgan jamiyatda qonun ustuvorligi, o'zaro ishonch va ijtimoiy hamjihatlik mustahkam bo'ladi. Aksincha, yolg'on, poraxo'rlik, xiyonat va adolatsizlik kuchaygan jamiyatda yovuzlik ustunlik qila boshlaydi. Shu sababli "Avesto"da insonning ichki poklanishi jamiyatni isloh qilishning asosiy omili sifatida ko'rsatiladi. Zardushtiylik ta'limotining yana bir muhim jihati – mehnatga berilgan yuksak bahodir. Mehnat faqat iqtisodiy ehtiyojlarni qondirish vositasi emas, balki ezgulikni qaror toptirishning muhim shakli sifatida talqin etiladi. Ayniqsa, dehqonchilik eng ulug' ezgu amallardan biri deb e'tirof etilgan. Yerga ishlov berish, hosil yetishtirish, bog'lar barpo etish va suv manbalarini asrash Axura Mazda yaratgan tartibni davom ettirish sifatida baholangan. Bu qarashlar zardushtiylikning ishlab chiqarish madaniyati va iqtisodiy hayot rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatganini anglatadi. Jamiyat hayotida oila institutiga ham alohida e'tibor qaratilgan. Oila insonning axloqiy fazilatlarini shakllanadigan birinchi muhit hisoblangan. Farzandlarni rostgo'ylik, mehnatsevarlik, tabiatga mehr va kattalarga hurmat ruhida tarbiyalash ezgulik yo'lidagi muhim vazifa deb qaralgan. Shu tariqa zardushtiylik shaxs kamolotini oiladan boshlanuvchi uzluksiz tarbiya jarayoni sifatida tushuntiradi. Dualizm g'oyasi huquqiy munosabatlarda ham o'z ifodasini topgan. "Avesto"da yolg'on guvohlik berish, o'g'irlik qilish, birovning haqiga tajovuz qilish yoki ahdga vafo qilmaslik og'ir gunoh sifatida baholanadi. Chunki bunday xatti-harakatlar nafaqat alohida shaxsga zarar yetkazadi, balki jamiyatdagi adolat va ishonch muhitini ham izdan chiqaradi. Demak, zardushtiylik huquqiy tartibni faqat jazolar tizimi orqali emas, balki insonning vijdoni va axloqiy mas'uliyati orqali ta'minlashga intilgan. Zardushtiylikda tinchlik va osoyishtalik ezgulikning muhim natijasi hisoblanadi. Urush, talonchilik va zo'ravonlik esa yovuzlikning ko'rinishlari sifatida qoralangan. Biroq adolatni himoya qilish zarur bo'lgan holatlarda yovuzlikka qarshi kurashish ezgu amal sifatida baholangan. Bu qarash zardushtiylikning passiv ta'limot emasligini, aksincha, insonni adolatni himoya qilishga undovchi faol falsafiy tizim ekanligini ko'rsatadi. Bugungi kunda zardushtiylikning mazkur g'oyalari zamonaviy fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda ham nazariy ahamiyat kasb etmoqda. Davlat boshqaruvida ochiqlik, qonun ustuvorligi, halollik, korrupsiyaga qarshi kurash, inson huquqlarini himoya qilish va ekologik mas'uliyat kabi tamoyillar zardushtiylik ilgari surgan ezgulik konsepsiyasi bilan ma'lum darajada uyg'unlashadi. Albatta, ularning tarixiy va huquqiy asoslari turlicha bo'lsa-da, umumiy maqsad – jamiyatda adolat va tartibni qaror toptirishdan iborat. Shunday qilib, zardushtiylikdagi ezgulik va yovuzlik dualizmi faqat diniy e'tiqod doirasida emas, balki davlat boshqaruvi, huquqiy munosabatlar, iqtisodiy faoliyat va ijtimoiy hayotni tartibga soluvchi falsafiy tamoyil sifatida ham namoyon bo'ladi. Aynan shu jihat ushbu ta'limotning ko'p qirrali va umuminsoniy ahamiyatga ega

ekanligini ko'rsatadi. Insonning axloqiy pokligi bilan jamiyat taraqqiyoti o'rtasidagi uzviy bog'liqlik zardushtiylik falsafasining eng muhim nazariy xulosalaridan biri hisoblanadi.

Zardushtiylikdagi ezgulik va yovuzlik dualizmi jahon diniy-falsafiy tafakkuri tarixida muhim o'rin egallaydi. Mazkur ta'limotning o'ziga xos jihatlaridan biri shundaki, unda ezgulik va yovuzlik o'rtasidagi qarama-qarshilik nafaqat diniy e'tiqodning asosiy unsuri, balki insonning axloqiy faoliyati va jamiyat taraqqiyotini belgilovchi falsafiy tamoyil sifatida talqin qilinadi. Shu sababli zardushtiylik dualizmi ko'plab olimlar tomonidan boshqa diniy va falsafiy tizimlar bilan qiyosiy ravishda o'rganilgan. Qadimgi Sharq xalqlarining diniy qarashlarida yaxshilik va yomonlik haqidagi tasavvurlar turli shakllarda uchraydi. Biroq zardushtiylik ushbu tushunchalarni aniq falsafiy tizimga aylantirganligi bilan ajralib turadi. Bu yerda ezgulik va yovuzlik tasodifiy hodisalar emas, balki borliq taraqqiyotining asosiy harakatlantiruvchi omillari sifatida izohlanadi. Inson esa ushbu kurashning markaziy ishtirokchisi bo'lib, uning tanlovi olamdagi umumiy muvozanatga ta'sir ko'rsatishi ta'kidlanadi. Qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, keyinchalik shakllangan ayrim diniy ta'limotlarda ham haqiqat va yolg'on, nur va zulmat, savob va gunoh kabi qarama-qarshi tushunchalar muhim o'rin egallaydi. Ammo zardushtiylikda ushbu qarama-qarshiliklar insonning erkin tanlov huquqi bilan uzviy bog'langan. Inson tug'ma ravishda na ezgulik, na yovuzlik tarafdori hisoblanadi. Uning hayot yo'li har kuni qabul qiladigan qarorlari, fikrlari va amallari orqali shakllanadi. Mazkur yondashuv shaxsning axloqiy mas'uliyatini nihoyatda yuqori darajaga ko'taradi. Qadimgi yunon falsafasida ham qarama-qarshiliklar borliq taraqqiyotining muhim omili sifatida talqin qilingan. Ayrim faylasuflar tabiatdagi barcha o'zgarishlar qarama-qarshi kuchlarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga kelishini ta'kidlaganlar. Biroq zardushtiylik bu g'oyani axloqiy mazmun bilan boyitadi. Bu yerda qarama-qarshilik faqat tabiat qonuniyati emas, balki insonning ma'naviy kamolotini belgilovchi omil ham hisoblanadi. Sharq falsafasining ayrim yo'nalishlarida yaxshilik va yomonlik bir-birini to'ldiruvchi tabiiy hodisalar sifatida izohlangan bo'lsa, zardushtiylikda yovuzlik hech qachon ijobiy hodisa sifatida baholanmaydi. Ayrim olimlarning fikricha, oxirat, so'nggi hukm, yaxshilikning yakuniy g'alabasi, farishtalar va yovuz kuchlar haqidagi ayrim tasavvurlar keyingi diniy tizimlarning shakllanishida ma'lum darajada zardushtiylik bilan bog'liq holda rivojlangan. Biroq bu masalada barcha tadqiqotchilar bir xil fikrda emas. Chunki har bir diniy ta'limotning o'ziga xos tarixiy taraqqiyot yo'li va mustaqil g'oyaviy asoslari mavjud. Shu bois ilmiy tahlilda o'xshashliklarni ko'rsatish bilan birga, ularning farqli jihatlarini ham e'tibordan chetda qoldirmaslik zarur. Zamonaviy falsafiy tafakkur nuqtai nazaridan qaralganda, zardushtiylik dualizmi insonning ichki dunyosini anglashda muhim nazariy model bo'lib xizmat qiladi. Har bir inson kundalik hayotida halollik va firibgarlik, bag'rikenglik va nafrat, mehnatsevarlik va dangasalik, adolat va manfaatparastlik o'rtasida tanlov qiladi. Ushbu tanlovlarning yig'indisi nafaqat shaxs taqdirini, balki jamiyatning ma'naviy rivojlanish darajasini ham belgilaydi. Demak, zardushtiylikda ilgari surilgan dualistik qarashlar bugungi davrda ham o'zining falsafiy ahamiyatini yo'qotmagan. Qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, zardushtiylikdagi ezgulik va yovuzlik dualizmi insoniyat tafakkuri tarixida shakllangan eng izchil axloqiy konsepsiyalardan biridir. Mazkur ta'limotda insonning erkin tanlovi, ma'naviy mas'uliyati, halollik, adolat va bunyodkorlik kabi umuminsoniy qadriyatlar markaziy o'rinni egallaydi. Aynan shu jihatlar zardushtiylikni nafaqat qadimgi din, balki bugungi kunda ham ilmiy tadqiqotlar uchun dolzarbligini saqlab qolayotgan muhim falsafiy meros sifatida baholash imkonini beradi.

Shuningdek, zardushtiylikning insonparvarlik g'oyalari xalqaro munosabatlarda tinchlik va hamkorlikni mustahkamlash nuqtai nazaridan ham muhimdir. Urushlar, qurolli mojarolar va zo'ravonlikning kuchayishi insoniyat taraqqiyotiga jiddiy tahdid solmoqda. Ezgulikning

ustuvorligini ta'kidlovchi zardushtiylik ta'limoti tinchlikni saqlash, nizolarni muloqot orqali hal etish va adolatli munosabatlarni rivojlantirish zarurligini anglatadi. Bu esa uning g'oyalari umuminsoniy ahamiyatga ega ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi. Shunday qilib, zardushtiylikdagi ezgulik va yovuzlik dualizmi bugungi zamonaviy jamiyat uchun ham muhim nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo'lgan falsafiy merosdir. Mazkur ta'limot insonning axloqiy mas'uliyati, erkin tanlovi, tabiatga ehtiyotkorona munosabati, jamiyat oldidagi burchi va adolatga intilishi kabi qadriyatlarni o'zida mujassamlashtiradi. Shu sababli zardushtiylikni faqat tarixiy diniy ta'limot sifatida emas, balki ma'naviy barkamollik va umuminsoniy qadriyatlarni targ'ib etuvchi falsafiy maktab sifatida ham baholash mumkin. Aynan ana shu jihatlar uning ilmiy tadqiqotlar uchun dolzarbligini saqlab qolayotganini va zamonaviy falsafiy tafakkur rivojiga ham muayyan hissa qo'shishini ko'rsatadi.

### **Xulosa**

Mazkur tadqiqot davomida zardushtiylik ta'limotidagi ezgulik va yovuzlik dualizmi falsafiy, diniy hamda axloqiy jihatdan kompleks ravishda tahlil qilindi. Olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, zardushtiylik insoniyat tarixida shakllangan eng qadimgi diniy-falsafiy tizimlardan biri bo'lib, unda borliqning yaratilishi, insonning mavjudlikdagi o'rni va jamiyat taraqqiyoti ezgulik hamda yovuzlik o'rtasidagi o'zaro munosabatlar orqali izohlanadi. Mazkur ta'limot nafaqat diniy e'tiqodlar majmui, balki insonning ma'naviy kamolotini shakllantirishga xizmat qiluvchi mukammal axloqiy-falsafiy konsepsiya sifatida ham alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, zardushtiylikdagi dualizm mutlaq qarama-qarshilik nazariyasidan ko'ra, insonning axloqiy tanlovi va shaxsiy mas'uliyatiga asoslangan falsafiy tizimdir. Axura Mazda ezgulik, haqiqat, adolat va bunyodkorlikning oliy timsoli sifatida talqin qilinsa, Angra Mainyu yolg'on, adolatsizlik, jaholat va vayronkorlikning ramzi sifatida namoyon bo'ladi. Biroq mazkur qarama-qarshilikning markazida inson turadi. Chunki aynan insonning fikri, so'zi va amaliy ezgulikning qaror topishi yoki yovuzlikning kuchayishiga ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli zardushtiylik falsafasi insonni faol, ongli va mas'uliyatli mavjudot sifatida baholaydi. Tahlillar davomida "Ezgu fikr, ezgu so'z va ezgu amal" tamoyili zardushtiylik axloqiy ta'limotining negizi ekanligi aniqlandi. Mazkur tamoyil shaxsning ichki dunyosi va tashqi faoliyati o'rtasidagi uzviy bog'liqlikni ifodalaydi. Insonning ma'naviy pokligi avvalo uning tafakkurida shakllanadi, keyinchalik esa nutqi va amaliy faoliyatida namoyon bo'ladi. Demak, zardushtiylikda komil insonni tarbiyalash tashqi marosimlardan ko'ra ko'proq ichki axloqiy barkamollikka bog'liq holda tushuntiriladi. Tadqiqot jarayonida zardushtiylik dualizmining jamiyat hayotidagi o'rni ham atroflicha tahlil qilindi. Aniqlanishicha, ushbu ta'limotda adolatli boshqaruv, halol mehnat, rostgo'ylik, tabiatni asrash, oilaviy qadriyatlarni mustahkamlash va jamiyat manfaatlariga xizmat qilish ezgulikning muhim ko'rinishlari sifatida baholanadi. Aksincha, yolg'on, zo'ravonlik, ochko'zlik, xiyonat va tabiatga zarar yetkazish yovuzlikning asosiy ko'rinishlari sifatida qoralangan. Bu esa zardushtiylikning diniy ta'limot bo'lish bilan birga, ijtimoiy va axloqiy hayotni tartibga soluvchi muhim falsafiy tizim ekanligini tasdiqlaydi. Qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatdiki, zardushtiylikdagi dualistik qarashlar keyingi davrlarda shakllangan ayrim diniy va falsafiy tizimlarning rivojlanishiga muayyan darajada ta'sir ko'rsatgan. Ayniqsa, insonning erkin tanlovi, yaxshilikning yakuniy g'alabasi, axloqiy javobgarlik va adolat tamoyillari jahon falsafasi tarixida muhim o'rin egallagan umuminsoniy qadriyatlarga aylangan. Biroq zardushtiylik ushbu g'oyalarni o'zining tarixiy va madaniy muhitida mustaqil ravishda shakllantirgan noyob diniy-falsafiy tizim sifatida alohida qadrlanadi. Zamonaviy davr nuqtai nazaridan baholanganda, zardushtiylikdagi ezgulik va yovuzlik dualizmi o'z ilmiy va amaliy ahamiyatini yo'qotmagan. Bugungi kunda

insoniyat duch kelayotgan ma'naviy inqiroz, ekologik muammolar, korrupsiya, zo'ravonlik, axborot manipulyatsiyasi va axloqiy qadriyatlarining zaiflashuvi kabi holatlarni bartaraf etishda zardushtiylikning insonparvarlik g'oyalari muhim nazariy manba bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ayniqsa, insonning o'z harakatlari uchun javobgarligi, tabiatga ehtiyotkorona munosabati va jamiyat oldidagi burchini anglashga oid qarashlar bugungi globallashuv sharoitida ham dolzarbligini saqlab qolmoqda.

Xulosa qilib aytganda, zardushtiylikdagi ezgulik va yovuzlik dualizmi insoniyat ma'naviy tafakkurining yuksak yutuqlaridan biri hisoblanadi. Mazkur ta'limot insonni doimo ezgulikni tanlashga, haqiqat va adolatni himoya qilishga, mehnatsevar, halol va ma'naviy barkamol shaxs bo'lib yashashga undaydi. Shu jihatdan zardushtiylik nafaqat qadimgi diniy meros, balki bugungi kunda ham umuminsoniy qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qiluvchi muhim falsafiy ta'limot sifatida ilmiy tadqiq etishga loyiqdir. Ushbu mavzuni yanada chuqurroq o'rganish qadimgi Sharq falsafasi tarixini boyitish, milliy va jahon ma'naviy merosini ilmiy asosda tadqiq etish hamda zamonaviy axloqiy muammolarni falsafiy nuqtai nazardan baholash uchun muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

### **Adabiyotlar, References, Литературы:**

1. Avesto. Asqar Mahkam tarjimai. – Toshkent: Sharq, 2001.
2. Boyce M. *Zoroastrians: Their Religious Beliefs and Practices*. – London: Routledge & Kegan Paul, 1979.
3. Zaehner R. C. *The Dawn and Twilight of Zoroastrianism*. – London: Phoenix Press, 1961.
4. Dhalla M. N. *History of Zoroastrianism*. – New York: Oxford University Press, 1938.
5. Gnoli G. *Zoroaster's Time and Homeland*. – Naples: Istituto Universitario Orientale, 1980.
6. Duchesne-Guillemin J. *Symbols and Values in Zoroastrianism*. – New York: Harper & Row, 1966.
7. Hasanov A. *Dinlar tarixi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2017.
8. Rahmonov A. *Dinshunoslik*. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2018.
9. Qodirov B. *Sharq falsafasi tarixi*. – Toshkent: Akademnashr, 2020.
10. Falsafa: oliy ta'lim muassasalari uchun darslik / mas'ul muharrir A. Choriyev. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2019.
11. O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. 1–12-jildlar. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2000–2006.
12. Islom ensiklopediyasi. – Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2017.
13. Tolstov S. P. *Po drevnim deltam Oksa i Yaksarta*. – Moskva: Izdatelstvo AN SSSR, 1962.
14. Litvinskiy B. A. *Drevnie kul'ty Sredney Azii*. – Moskva: Nauka, 1984.
15. Axmedov A. *Dinshunoslik asoslari*. – Toshkent: O'qituvchi, 2016.